

**JOHANN SAMUEL HEINRICH KIEPERT'İN OSMANLI
HARİTALARININ BİR DEĞERLENDİRMESİ**

**JOHANN SAMUEL HEINRICH KIEPERT'S AN ASSESSMENT OF
THE OTTOMAN MAPS**

Murat TANRIKULU*

Özet:

İnsanlığın binlerce yıllık birikiminin bir eseridir bilim. Bilimsel çalışmalar sonucu ortaya konan ürünler iyi niyetlerle kullanıldığında insanlık için faydalı, kötü niyetlerle kullanıldığında ise zararlı sonuçlar doğurmuştur. Bilim insanları da sürekli olarak bu iyi ve kötü ikilemi arasında kalmışlardır. Bilim insanlarının nerede durduklarının değerlendirilmesi ise sonraki kuşaklara, diğer bir ifade ile tarihe kalmıştır. Elbette bu değerlendirmede bakış açısı da önemlidir. Burada, coğrafyacı ve kartograf Johann Samuel Heinrich Kiepert, tarafımızdan farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede amaç, Kiepert'in Osmanlı haritalarını çizerken Batı (Birleşik Krallık ve Fransa)'nın gizli emellerine hizmet ettiğini ortaya koymaktır. Yöntem olarak dönemin arşiv kayıtları ve nüfus sayımları taranmış, amaca yönelik gerekli bulgulara ulaşılmıştır. Sonuçta ise Kiepert'in gizli amaçları ulaşılan bulgularla kesin olarak kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kiepert, Harita, Osmanlı Devleti.

Abstract:

Humanity is the result of thousands of years of accumulated science. The scientific studies revealed when the products are used in good faith and beneficial for humanity, if used with malicious intent have harmful consequences. Scientists dichotomy between good and evil that continuously have had. Where the assessment of scientists that they are standing next generations, in other words, it is up to date. Of course, this is also important in assessing the point of view. Here, geographer and cartographer Kiepert was evaluated by us with a different perspective. The purpose of this assessment, Kiepert drawing maps of the Ottoman Empire in the West (the United Kingdom and France)'s ambitions that serve to reveal the secret. Methods census records and archives of the period were scanned, finding the required purpose has been achieved. Results achieved with the findings of the hidden purpose of the Kiepert has proven to be precise.

Key words: Kiepert, The Map, Ottoman Empire.

---

* Yrd. Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü – Çankırı
kutlukul@gmail.com

GİRİŞ

Haritalar geçmişten günümüze, günümüzde ve günümüzden geleceğe uzanan güçlü bir iletişim aracıdır. Bu nedenle devletler ve uluslar için adeta bir tapu senedi hüviyetindedir. Bir devlet, ulus hatta bir birey olarak, eski ya da yeni bir harita üzerinden sizi ilgilendiren/ilgilendirmeyen alanlar üzerinde hak iddia edebilirsiniz. Bu haritayı öncesi, çizildiği dönem ve sonrası için iddialarınızı, işgal ve istilalarınızı desteklemek için delil olarak kullanabilirsiniz (Yakın tarihimizde Sevr Antlaşması'na uygun olarak Türk topraklarının haritalar üzerinde paylaşılması ve işgalcilerce istila edilmesi, günümüzde ise Ermenilerin ve bazı ayrılıkçı grupların değişik Orta Çağ haritalarına istinaden toprak talepleri gibi). Bir dünya, kıta veya ülke haritasını masa üzerine serip beğendiniz alanları kendinize ayırıp partnerlerinize gücünüz nispetince bunu dikte ederek ya da başka uygun yollarla kabul ettirebilirsiniz. Dikte edemediğiniz durumlarda partnerlerinizle oturur, yine aynı harita üzerinde- kavgaya gerek yok herkese yeter mantığıyla- barışçı bir şekilde(!) paylaşımında bulunabilirsiniz (Afrika'nın ve Osmanlı topraklarının paylaşılması gibi). Hatta daha da ileri giderek hiç olmayan tarzda ve tamamen uydurma bilgilerle dolu haritalar hazırlar ve bunları servis edebilirsiniz. Ardından oluşan tepkileri ölçer ve ısrarlı tavırlarınızı uluslar arası alanda kanıksatır, kabul edilmesini bile sağlayabilirsiniz. Ay, Mars, diğer gök cisimleri ve hatta Güneş haritaları üzerinden topraklarınızı ayırt edebilir ve bu alanları para karşılığı satabilirsiniz. Bu anlamda bilimsel bir meta olan haritaların gücü yadsınamaz bir gerçekliktir.

1. YÖNTEM

Bu çalışmada yöntem olarak Kiepert'in yaşamı incelenmiş, coğrafya ve özellikle kartografik çalışmaları üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş, tezleri kanıtlayacak dönemin arşiv kayıtları ve nüfus sayımları taranmış, amaca yönelik gerekli bulgulara ulaşılmıştır.

2. BULGULAR

1. Johann Samuel Heinrich Kiepert'in Kısa Biyografisi ve Çalışmaları

31 Temmuz 1818 tarihinde Berlin'de doğan Johann Samuel Heinrich Kiepert, eğitimini aynı kentteki Berlin Üniversitesinde tamamladı ve özellikle Sami dili, tarih, felsefe ve coğrafya öğrendi. Ünlü coğrafyacı Carl Ritter ile birlikte çalışmalar yaptı. Daha sonra kariyerini coğrafya, özellikle de kartografya (haritacılık) alanında ilerletmeye başladı. Kiepert'in önde gelen ilgi alanlarından biri de Osmanlı Devleti'ydi. Bu ilgisi nedeniyle 1840-1890 yılları arasında Osmanlı dünyasına çok sayıda seyahatte bulundu ve topladığı verilerle çeşitli temel nitelikli haritalar üretti. 1845-1852 yılları arasında Weimar'da Coğrafya Enstitüsü müdürlüğünde bulundu. 1853'te

Berlin'e döndü ve mezun olduğu okulda bir süre çalıştı; 1859 yılında burada profesörlüğe yükseldi. 21 Nisan 1899'da Berlin'de öldü.

Türkiye'nin kartografik gösteriminde bütünlük ve topografik bilgilerin homojenliği açısından bir harita takımı görünümünde olan ilk çalışmalar Johann Samuel Heinrich Kiepert, tarafından yapılmıştır. Kiepert, 1841-1888 arasında Anadolu'yu belirli aralıklar ve sürelerle dört kez ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler sırasında kartografik çalışmalarına kaynak oluşturacak dokümanlar topladı, kendisi bizzat topografik ve astronomik ölçmeler yaptı. Topladığı malzemeler arasında değişik gezginlerden sağladığı seyahat notları, şu veya bu amaçla yapılmış yol güzergah ölçmeleri, kesitler (örneğin Moltke ve arkadaşlarının) astronomik ölçmeler ve benzerleri bulunuyordu. Alman kökenli dokümanlar arasında Posenli lise öğretmeni Schönborn'un Pisidyada (Burdur, Isparta ve Antalya arasında kalan bölge) yaptığı gezilere ait notlar, Guslav Hirschfeld'in 1874'te Antalya'dan Isparta, Dinar ve Aydın'a ve 1882 yılında Karadeniz kıyılarının orta kesimlerinden ülkenin iç taraflarına yaptığı yolculuklar sırasında tuttuğu notlar ve krokiler, Max Oppenheim, Cari Humann, Heinrich Zimmerer ve Edmund Naumann'ın gezi notları, Otto Blau'nun Doğu Karadenizin dağlık bölgelerinde (örneğin Sümela Manastırı yöresi) aldığı kroki karakterli topoğrafik çizimler sayılabilir (Uçar, 1989, s. 43-64).

Erkan-ı Harbiye'nin harita hazırlama işini üstlenmesinden önce, ülkemiz haritaları yabancılar tarafından karşılanmış ve ne yazık ki bunların büyük kısmı eksik ve yanlış hazırlanmıştır. Bu haritalar arasında en iyileri 1845'te Heinrich Kiepert'in 1: 1.000.000 ölçekli Batı Anadolu haritası ve sonra onun oğlu olan Richard Kiepert'in 1902'de yaptığı 1: 4.000.000 ölçekli (24 paftalık) Anadolu haritası bulunmakta olup, bunlar sonradan yapılan Türkiye haritalarına ana kaynak olmuşlardır (Tanrıku, 2013, s. 184).

Heinrich Kiepert'in en başta gelen harita çalışması 1843-1845 yıllarında yaptığı 1: 1.000.000 ölçekli "*Karte von Klein-asien*"dir. Heinrich Kiepert, daha sonra da ömrünün büyük kısmını bu haritayı geliştirmeye ve bundan yararlanarak Anadolu'ya ait başka haritalar yapmaya adanmıştır. Haritayı tamamlayıp yayımladığı 1845 yılında "*Generalkarte von Kleinasien*" adlı ve 1: 1.500.000 ölçekli bir harita daha neşretti. 1846'da Ege denizi çevresinin ve Yunan dünyasının (eski Grek kolonilerinin) bir atlasını hazırladı; "*Atlas von Hellas und den hellenischen Koönonien*" adını taşıyan bu eser 1867 ve 1872'de tekrar basıldı. 1854'te Berlin'de yayımladığı "*Memoire über die Konstruktion der Karte von Kleinasien*" adlı kitapta, Anadolu haritalarını hazırlarken eski seyyahlara ait malzemeyle bu iş için çıktığı ilmi seyahatlerde kendi topladıklarını nasıl birleştirdiğini anlatarak bir anlamda haritacılığın metodolojisini yaptı (Keipert, 1938, s. 630). Eser, aynı zamanda Anadolu'ya ait o dönemin bilgilerini de içerdiğinden Türk tarih ve coğrafyacıları için de önemli bir kaynaktır.

Heinrich Kiepert ayrıca 1859'da 1: 1.000.000 ölçekli bir Doğu Anadolu haritası, 1868'de daha küçük ölçekli (1: 2.000.000) başka bir Doğu Anadolu haritası hazırlamıştır. Bu iki haritada kendinden önce Anadolu'da dolaşmış bulunan Rus seyyahı Tchihatcheff'in Doğu Anadolu'da geçtiği yollar da işaretlenmiştir. Heinrich Kiepert daha sonra elinde birikmiş olan malzemeyi ayrıntılı biçimde kullanabilmek için 1: 500.000 ölçekli bir Anadolu haritası hazırlamaya başladıysa da bu çalışmasını malî imkânsızlıklar yüzünden tamamlayamadı ve bu malzemeyi kullanarak 1877'de 1: 500.000 ölçekli, önemli ayrıntılar ihtiva eden yeni bir Doğu Anadolu haritası yaptı (Keipert, 1938, s. 630).

Heinrich Kiepert'in 1878'de neşrettiği "*Lehrbuch der Alten Geographie*" adlı kitabı, özellikle Ege denizi havzasının klasik haritaları üzerindeki çalışmalarının bir sonucudur ve tarihî coğrafya için önemli bir kaynaktır. Aynı yıllarda "*Neuer Han-dAtlas der Erde*" adlı bir de okul atlası hazırlayan Heinrich Kiepert, 1880'de "Karte der europaischen Türkei" adı altında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki vilâyetlerinin, 1884'te de "*Nouvelle Carte Generale des Provinces Asiatiques de l'Empire Ottomane*" adıyla Asya'daki vilâyetlerinin 1: 3.000.000 ölçekli yeni birer genel haritasını neşretti. Heinrich Kiepert ömrünün son yılı içinde, Türk haritacı ve coğrafyacılarının belli bir döneme gelinceye kadar (oğlu Richard Kiepert'in haritasını neşrine kadar) en fazla kullandıkları iki eserini yayımladı. Bunların birincisi, öncekilerden daha büyük ölçekli olan "*Spezialkarte vom wes Uichen Kleinasien*" adlı Batı Anadolu haritasıdır. 1890 yılında Berlin'de yayımlanan bu harita 1: 250.000 ölçekliydi ve on dört paftadan oluşuyordu. Harita Türkiye'de önce 1: 210.000 ölçeğine dönüştürülüp tercüme edilerek kullanılmış, Heinrich Kiepert'in ölümünden sonra 1: 200.000 ölçeğiyle "*Garbî Anadolu Erkân-ı Harbiyye Haritası*" adı altında tekrar yayımlanmıştır (1905). Bu harita, yeryüzü şekilleri münhane eğrileri sistemiyle değil gölgeleme sistemiyle resmedildiği için bugünkü coğrafya araştırmalarında kullanılan kesit almaya uygun değildir; rakımlar da yetersiz ve hatalı verilmiştir. Heinrich Kiepert'in sağlığında basılan son eseri, ölümünden altı yıl önce Berlin'de yayımladığı "*Asia Minoris Antiquetr*" (1893-1910)'dir. Altı paftadan oluşan ve 1: 800 000 ölçekli olan bu tarihi coğrafya haritası, daha sonra oğlunun yaptığı haritalar yerini alıncaya kadar tarihi coğrafya araştırmacılarının özellikle Anadolu şehirlerinin antik isimleri konusunda en fazla müracaat ettikleri kaynakların başında gelir. Heinrich Kiepert'in ölümünden sonra da Filistin ve Anadolu haritaları yayımlanmıştır (Berlin 1902; Darkot, 1957, s. 148).

2. Osmanlı Devleti'nde Seyahat Prosedürü

Osmanlı Devleti, köklü devlet geleneğine sahip bir devlet olarak elbette topraklarında hem kendi vatandaşları hem de diğer devletlerin sefaret, ticaret, gezi ve daha farklı amaçlar için seyahat düzenlemelerine sahipti. Osmanlı Devleti yaptığı anlaşmalarla diğer devletlerin

vatandaşlarına topraklarında güven içinde seyahat yapma iznini ve garantisini vermekteydi. Ayrıca, seyahatin güven içinde olmasını sağlamak amacıyla bir yol emri verilmekteydi. Kaynaklardan yol emirlerinin ticari sınıftan Müstem, Beratlı, Avrupa ve Hayriye tüccarlarına verildiği öğrenilmektedir. Yol hükmü ya da emri bir ücret karşılığı alınmaktadır (Kütükoğlu, 1974, s. 72-73).

XIX. yüzyılda ayrıca yapılan ıslahatlar için bazı ülkelerden davet yoluyla özellikle askeri uzmanlar ülkeye çağrılmıştır. Bu ülkelerden biri de Heinrich Kiepert'in de ülkesi ve adı o dönem Prusya olan Almanya'dır. Türk-Alman yakınlaşması, Osmanlı Devleti'nin eski düzeni ile yenilenme hareketlerinin çatışma halinde bulunduğu bu kritik döneme rastlar. Sultan II. Mahmut zamanla bir huzursuzluk kaynağı haline gelen ve bu durumuyla yenilenme çabalarına karşı engel olarak gördüğü Yeniçeri Ordusunu 1826 yılında dağıtmış bulunuyordu ve bunun yerine Avrupa'daki örneklerine benzer başka bir ordu kurmak istiyordu. Bu noktada ise II. Mahmut Avrupalı uzmanların bilgisine ihtiyacı olduğuna inanıyordu. Daha önce de belirtilmeye çalışıldığı gibi Osmanlılar o zamanlar Fransa, İngiltere Rusya ve Avusturya'nın kendilerine karşı hiç de dostça olmayan niyetler besledikleri kanısında idiler. Bu ülke vatandaşları tarafından Türk topraklarının değişik bölgelerine ait yapılmış topoğrafik ölçmelerin gizli tutulmaları Osmanlıların savını doğrulayıcı nitelikte değerlendirilebilir. Osmanlılara göre yine o zamanlar Prusyalıların Türklerden bir toprak istemi yoktu ya da yönetsel bir baskı amacı gütmüyorlardı. Bunun dışında Prusyalılar o devirde Avrupa'da takdir edilen bir ordu kurmayı da başarmışlardı. Bu nedenlerle Sultan II. Mahmut, Prusya Kralı III. Wilhem'den İstanbul'a bir askerî danışman göndermesi ricasında bulundu. Osmanlı ordusunda gerçi daha önce de yabancılar görev yapmıştı, fakat bunlar daha ziyade kendi ordularından şu veya bu nedenlerle ayrılarak İslâmiyet'i seçmiş ve Türkleşmiş kişilerdi. Sultan II. Mahmut'un bu isteği üzerine o zamanlar yüzbaşı, daha sonra Prusya ordusunda mareşalliğe kadar yükselen Helmut von Moltke 23 Kasım 1835'te İstanbul'a ulaştı. Bu tarihten yaklaşık altı ay kadar sonra 8 Haziran 1836 tarihli kabine kararıyla Yüzbaşı Kari Friedrich Ludwig von Wincke, Friedrich Leopold Fischer ve mühendis subay Traugott Wilhetri Weinrich Mühlbach, Moltke'ye katıldılar. Moltke ve arkadaşları Türkiye'deki askeri görevleri sırasında diğer yabancılar gibi Anadolu'nun doğasını tanımak üzere de çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların başında ise topografik faaliyetler gelmektedir. Moltke'nin elimizde bulunan bu tür faaliyetleri aşağıda gösterilmiştir; İstanbul ve İstanbul Boğazı Haritası, Samsun Haritası, Musul Haritası, Birecik ve Beda Kalesi Haritası, Elâzığ ve Harput Haritası, Maraş Haritası, Urfa Haritası, Fırat kenarında Rum Kalesi Haritası, Orta ve Batı Anadolu'da Kuzey-Güney doğrultusunda alınan kesitler bunlardandır (Uçar, 1989, s. 43-64).

Osmanlı Devleti'ne yabancıların yaptıkları seyahatleri Tuncer Baykara; haber edinme (gizlisi de dâhil) başta olmak üzere devlet görevlileri, yeni ve değişik yerler görmek isteyen gerçek seyyahlar ve bilimsel araştırma yapmak için seyahat edenler olarak üç ana kümeye ayırmaktadır. Yazısının devamını ise;

“Bunları görev, merak ve bilim ana başlıklarıyla da toplayabiliriz ki sıralamada “merak”ı en başa almak gerekli olup, görev ve bilim bazen iç içe de girmektedir. Araştırmacıların bir başka ifade ile haber toplayıcıların (casus) en rağbet ettikleri meslek geçmişte en çok arkeoloji yani eski eserlere merak duyulup onların incelenmesi idi. Lawrence gibi düz casuslardan, G. Belle(1868-1926) gibi yarı bilimsel casuslara kadar hepsi de tarihçi veya arkeologdurlar (Baykara, 2013, s. 32-44).” Biçiminde sürdürmektedir. Ne yazık ki burada anlatılanlardan sonra Tuncer Baykara, o dönemde bilim insanı kisvesi altında gizli görevli olarak çalışanların listesine coğrafyacı ve kartografları da eklemek zorunda kalacaktır.

Öte yandan, Heinrich Kiepert'i Osmanlı Devleti'ne çağırın resmî bir davete ya da yukarıda değinilen bir seyahat iznine arşiv araştırmalarında rastlanmamıştır. Kiepert'in Osmanlı topraklarına olan ilgisi kendi istek ve Osmanlı coğrafyasına duyduğu merak ve sonraki paragraflarda ortaya konacak olan amaçlar çerçevesinde olmuştur.

3. Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyılda Genel Durumu ve Kiepert'in Osmanlı Haritaları

Buraya kadar söylenenler bir bilim insanı olarak Heinrich Kiepert'in Osmanlı coğrafyasına olan ilgisinin ve çalışma azminin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ve Kiepert'in antik medeniyetlere olan ilgisi göz önüne alındığında zikredilen çalışmaların karanlık bir yönünün olduğunu da ortaya çıkaracaktır.

Kiepert, haritalarının çiziminde yalnızca Alman kökenli kaynakları kullanmamıştır. Önceki paragraflarda sözü edilen kaynakların yanı sıra o zamana kadar Türkiye'ye geliş amaçları daha çok insanların tanımak, toprak yapısı ve doğal zenginlikleri hakkında bilgi toplamak olan yabancıların dokümanlarından da yararlanmışır. Bu kaynaklar özellikle Rus, Fransız, Amerikan ve İngiliz kökenlidir. Özellikle İngilizler başta olmak üzere yabancıların hepsinin topladıkları bilgileri kendi sömürgecilik amaçları için kullanabilmek için birbirlerinden mümkün olduğu kadar gizli tutmaya çalıştıkları bilinmektedir (Uçar, 1989, s. 43-64).

Durum böyle iken gizli amaçlar için toplanan bu gizli bilgilerin Kiepert'in eline nasıl geçtiği de elbette sorgulanmalıdır ve akla gelen cevap Kiepert'in dahi aynı amaçlara hizmet etme ihtimalidir. Burada söylenenlerin elbette bazı göstergeleri de yok değildir. Konuyu daha iyi gözler önüne

serebilmek için Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda içinde bulunduğu duruma çok da ayrıntıya girmeden bakmak yeterli olacaktır.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, parçalanma ve çöküş sürecini yaşamıştır. Mevcut durumunu koruma ve toprak kayıplarını önleme düşüncesiyle Avrupalı büyük devletlerarasında denge politikası izlemiştir. Avrupalı büyük devletlerarasındaki çıkar çatışmasından yararlanarak, varlığını sürdürmek istemiştir. Yüzyılın başlarında, Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın desteğini alırken, yüzyılın sonlarında ise İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı kalkındırma ve yardım görünümü altında kendisine yaklaşan Prusya/Almanya ile birlikte hareket etmiştir. Aynı zamanda Fransız İhtilali sonrasında yayılan milliyetçilik akımından olumsuz yönde en fazla etkilenen devlet olmuştur.

Milliyetçilik akımı, Osmanlı toprakları üzerinde ilk olarak Balkanlarda etkisini göstermiştir. Balkan ulusları ve eyaletler Osmanlı Devleti'ne karşı isyan edip İmparatorluktan kopmaya başlamışlardır. İlk isyan hareketi 1804'te Sırp'lar tarafından başlatılmış, bunu 1821'de Yunan isyanı ve 1833'te Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da çıkarttığı isyan izlemiştir. Bu dönemde ayrıca Ruslarla 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856, 1877-1878'de olmak üzere dört kez savaşılmış, 1853-1866 Kırım Savaşı ve akabinde imzalanan Paris Antlaşması dışında çok ağır antlaşmalar imzalanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Bozgunu), Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini başlatmıştır. Bu savaş sonunda Ruslarla Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır. Ancak antlaşmanın maddelerini çıkarlarına uygun bulmayan İngiltere ve Fransa'nın itirazı üzerine antlaşma iptal edilmiş bunun yerine Berlin'de adı geçen taraf devletlerle birlikte Avusturya ve Almanya'nın da katıldığı Berlin Konferansı(1878) düzenlenmiştir. Konferans sonucunda Ayastefanos Antlaşması iptal edilmiş ancak bunun yerine çok daha ağır şartlar içeren bir anlaşmayı Osmanlı Devleti kabul etmek zorunda kalmıştır. Anlaşmayla Kıbrıs, Mısır, Girit, Bulgaristan, Doğu Rumeli, Bosna-Hersek, Tunus kaybedilmiş ve Duyun-u Umumiye (Borçlar Kanunu) kabul edilmiş, Ermeni sorunu ortaya çıkmış, Boğazlar sorunu derinleşmiş ve dağılma hızlanmıştır.

Osmanlı Devleti, devletin bütünlüğünü koruma düşüncesiyle 1839'da Tanzimat Fermanı'nı, 1856'da Islahat Fermanı'nı ilan etmiş, 1876'da da Kanun-u Esasi'yi kabul ederek, meşruti yönetime geçmiş; fakat dağılma sürecini durduramamıştır. Osmanlı Devleti bu yüzyılda, devlet yapısını çağdaştırma düşüncesiyle, Batılı tarzda ıslahat hareketlerine hız vermiştir. Bu dönemde eğitim, öğretim, askerlik, yönetim ve hukuk alanlarında yapılan ıslahat hareketleri dikkat çekmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu sıkıntılı yüzyılında can çekiştiğini iddia eden Batılılar, birbirlerini de kontrol ederek her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlar ve mirastan büyük payı alabilmek için adeta yırtınmışlardır. Anadolu'ya gönderdikleri gizli görevli asker, tarihçi, arkeolog, coğrafyacı-kartograf gibi bilim insanlarıyla bilgi ve belge

toplamaş, paylaşım haritaları çizdirmişlerdir. Bu bilim insanlarından biri de biyografisi ve çalışmaları yukarıda verilen, çizdiği amaçlı haritalarla Batı tezlerini destekleyen Coğrafyacı ve Kartograf Heinrich Kiepert'tir.

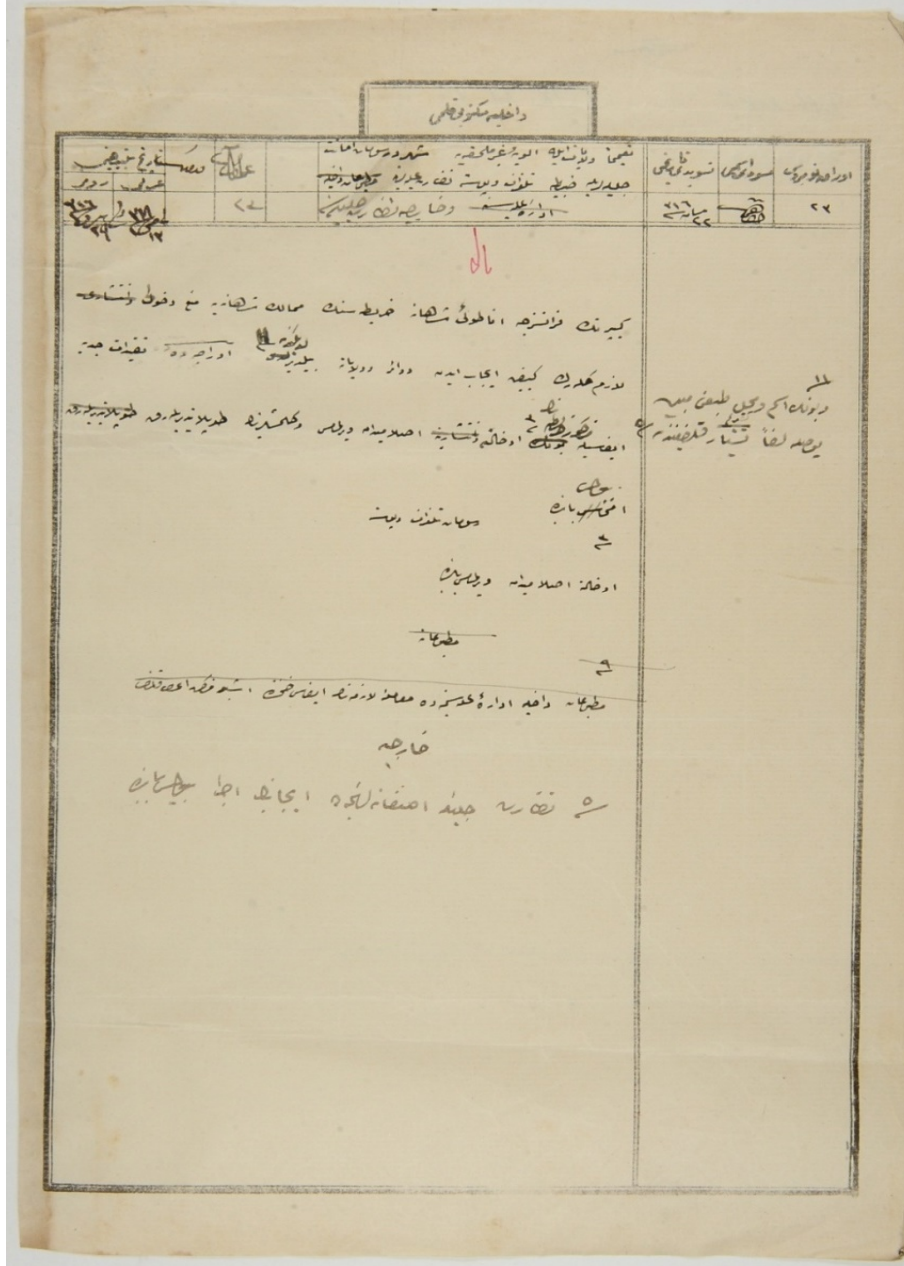
Haritalar, geçmişten günümüze ve günümüzden geleceğe bilgi aktaran birer iletişim aracıdır. Aynı zamanda aktarılan bilgilerin doğru olması kaydıyla da çok önemli birer belgedirler. Heinrich Kiepert'in özellikle Osmanlı haritalarının XIX. yüzyılın ve kapsadığı alanların bilgilerini doğru bir biçimde günümüze ilettiğini söylersek ve bu haritalar üzerinden çıkarımlarda bulunursak yanlış/yanıltmış oluruz. Çünkü Heinrich Kiepert hiçbir bilimsel veriye dayanmadan, tamamen duygusal etkiler altında ve hayal ürünü ya da tamamen Batı'nın gizli amaçlarına hizmet eden haritalar çizmiştir. *Anadolu'yu Şahane Haritası* bunun en güzel örneklerindendir. Kiepert'in bu haritası ayrılıkçı istekleri, toprak taleplerini ve bu yöndeki Batı tezlerini destekleyen bir belgeye dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin birlik ve bütünlüğünü tehdit ettiği için Osmanlı Dahiliyesi tarafından Osmanlı topraklarına sokulması ve intişarının (çoğaltılması/ yayılması) engellenmesine yönelik bir emir çıkarılarak(Belge 1) harita yasaklanmıştır.

Bu emrin metin kısmı, "Kiepert'in Fransızca basılan Anadolu Şahane Haritası'nın Memalik-i Şahaneye men-i'duhulu (girişinin yasaklanması) lazım gelerek keyfiyyet (istek) icab iden devair (daireler) ve vilayata (valiliklere) bildirildiğinden idarece de tekayyüdat-ı tegayyüdat-ı ceddiye (zıt olma) ifasıyla mezkur haritanın idhaline asla meydan virilmemesi, gelmişlerinin toplatılarak imha buyurulması babında"¹ biçimindedir. Bu belge bize kanıtlamaktadır ki dönemin Osmanlı devlet adamlarınca Kiepert'in zararlı faaliyetleri tespit edilmiş, belgelenmiş ve çıkarılan emirle de engellenmeye çalışılmıştır. Adı geçen parçalanma ve paylaşım haritası o dönem yasaklanmış ve bir prototip olarak kalmıştır. Ancak bu haritanın hemen hemen bire bir benzeri, çiziminden yetmiş yıl kadar sonra 1918'de Sevr Antlaşması'yla tekrar kaşımıza çıkmıştır.

---

¹ Belge arşivde "DH. MKT, Dosya nu: 32, Fon adı: Dahiliye, Alt fon: Mektubi Kalemi" künyesiyle kayıtlıdır.

Belge 1: Rumi tarih: 29 Mart 1216; Hicri 12 Muharrem 1271 (1852) Tarihli Kiepert'in Anadolu'yu Şahane Haritası'nı yasaklayan emrin günümüz Türkçesine çevirisi. (Kaynak: AGM)

Baş kısım

Rumi tarih: 29 Mart 1216; Hicri 12 Muharrem 1271(1852)

Başlık

Ta'mime-i vilayat ile elviye ve gayr-i mülhakaya şehre rusumat emanet-i celilesiyle harita telgraf ve posta nezaret-i aliyelerine ve hariciye nezaret-i celilesine

Metin kısmı

Kiepertin Fransızca Anadolu Şahane haritasının Memalik-i Şahaneye men-ı' duhulu (girişinin yasaklanması) lazım gelerek keyfiyyet (istek, arzu) icab iden devair (daireler) ve vilayata (valiliklere) bildirildiğinden idarecede tekayyüdat-ı tegayyürat-ı ceddiye (=zıt olma) ifasıyla mezkur haritanın'ı idhaline asla meydan virilmemesi gelmişlerinin toplatılarak imha buyurulması babında.

2- Rüsumat telgraf ve posta

O hale asla meydan virilmemesi

9- Matbuata

Matbuatı dahiliyye idare-i aliyyesince de muamele-i lazimenin ifası hakkında işbu harita i'ta kılınmaması.

Hariciyye

5- Nezaret-i celile-i asafanelerince icabında icra buyurulması babında.

1878 yılında Kiepert'in Berlin'de neşrettiği Balkanlar ve Batı Anadolu Etnik Dağılım Haritası, gizli emellerle çizdiği bir başka örnektir. Bu haritada Kiepert, Ege ve Akdeniz kıyılarımızı, Girit ve Kıbrıs dâhil tüm Ege adalarını, tüm Doğu ve Batı Trakya'yı, Marmara kıyıları, Boğazlar ve İstanbul'u hatta tüm Karadeniz kıyılarını etnik olarak Yunan(Grece) göstermiştir. Ege denizi bir Yunan denizi olarak çizilmiştir (Harita 1). Burada Kiepert'in bu haritaya kaynak olarak kullanacağı yakın zamanda yapılmış ne bir nüfus sayımı ve ne de başka bir veri vardır. 1831 yılında II. Mahmut'un yaptırdığı nüfus sayımı da amaca uygun olmadığı için Kiepert tarafından kaynak olarak kullanılmamıştır. Bu nüfus sayımından üç Osmanlı kentinin 1831 nüfus sayımı sonuçlarına baktığımızda da (her ne kadar erkekler sayılmış olsa da) bu durum bazı nahiyeler dışında açıkça görülecektir. 1831 sayımında Edirne şehrinde 8313 İslâm, 6147 Rum, 750 Kıpti, 1541 Yahudi, 1443 Ermeni; Gümülçine' de 30517 İslâm, 5339 Reaya(Rum), 1712 Kıpti; İzmir'de 46377 İslâm, 21510 Reaya(Rum), 3676 Yahudi, 2407 Ermeni, 570 Kıpti yetişkin erkek yaşamaktadır(Karal, 1997, s. 141). Müslüman ve Reayanın nüfus olarak yakın olduğu yerleşim

birimlerinde kadın ve çocuk nüfusun sayılması durumunda Türk ve Müslüman nüfusun çok çocuklu yapısıyla Rum, Ermeni ve Yahudi nüfusun toplamını geçeceği de aşikârdır.

Harita 1: Kiepert'in Balkanlar ve Batı Anadolu Etnik Dağılım Haritası. (Kaynak: www.history-of-macedonia.com.)

Berlin Üniversitesi'nde coğrafya profesörü ve dönemin en ünlü bilim insanlarından biri olan John Samuel Heinrich Kiepert böyle bir haritayı neden çizmiştir? Böyle bir haritanın bilimsellikten uzak olduğunu ve

insanları yanıltacağını Kiepert bilmiyor muydu? Burada bilmediği varsayımını kabul etmek Heinrich Kiepert'in kariyerine bir saygısızlık ya da en hafif ifadeyle kariyerini bilmemek demektir. Elbette Kiepert bunu biliyordu. Ancak onun yaptığı Pickles'in "propaganda haritacılığı" adını verdiği bir haritacılıktı. Pickles'e göre, propaganda ve popüler haritalar, yazın yeteneği ve rakamlardan anlama terimlerinden türetilen "grafik anlayışı", bir tür "kartohipnoz", "büyülü", "savaş aleti", "ikna edici" ve bir tür "propaganda aracı" olarak adlandırılan haritacılığı genel ilkelerinden uzaklaştırmıştır. Propaganda haritacısı bir savı desteklemek, bilgileri çarpıtmak ve bunları harita okuyucusunu belli bir bakış açısını yönlendirmeye çalışacak şekilde gösterebilmek için kasıtlı bir şekilde bilgi seçen kişidir. Propagandacı, haritanın üretimini, hesaplanmış bir 'ikna haritacılığı'nın uygulaması olarak göreyerek azami görsel etki için yapılandırır(Pickles, 2006, s. 76)." Kiepert böyle bir harita çizerek ve bunu yayımlayarak Yunan tezlerini destekleyen bir kamuoyu oluşturmayı, en azından var olan kamuoyunu güçlendirmeyi ve insanları ikna etmeyi amaçlamıştır. Bunda da başarılı olmuştur. Eğer Avrupa'nın hasta adamı Osmanlı ölürse Yunanistan'a verilecek alanlar böylece bellidir/belirlenmiştir. Böyle de olmuştur. Haritanın çiziminden aşağı yukarı kırk yıl sonra XX. yüzyılın ilk çeyreğinde önce adalar elden çıkmış ardından hasta adam ölmeden ona Sevr Anlaşması imzalatılmış, mirası paylaşılmış, tüm Ege ve İç Ege Yunan işgaline uğramış, Karadeniz'de Pontus canlandırılmaya çalışılmıştır.

John Samuel Heinrich Kiepert, aynı haritada henüz Osmanlı Devleti'nden kopmamış/koparılamamış olan bununla birlikte karışıklıkların devam ettiği Balkanların etnik dağılımını da göstermiştir. Ancak burada da amaç malumun ikrarı değil aynı zamanda Avrupa'nın çıkarları doğrultusunda kullanabileceği, Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmelerine fırsat verecek yeni etnik ayaklanma ve çatışma bölgeleri yaratmaktır. Bütün bunlar elbette haritalar üzerinde karara bağlanmış, sınırlar çizilmiş, işaretler konulmuş hatta ilk kıvılcımın nerede çakılacağı belirlenmiştir. Bunda da yine başarılı olunmuştur. Ne acıdır ki XX. yüzyılın hemen başlarında tüm Balkanlar elimizden çıkmış, Türk ve Müslüman nüfus göç etmek zorunda kalmış ve tarifi zor acılar yaşanmıştır.

Kiepert'in örtülü emelleri arasında, çizdiği Anadolu haritalarında bir Ermenistan yaratmak istemesi de yer almaktadır. Yukarıda sayılan amaçlar doğrultusunda Ermenilerin devlet kurma ve toprak taleplerine altlık oluşturmak, kamuoyu desteği sağlamak için yine hayal ürünü, bilimsellikten uzak, söylentilerle temellenmiş bir biçimde Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve hatta Azerbaycan topraklarını da içine alarak Hazar Denizi'ne kadar uzanan alanı Ermenistan olarak gösteren haritalar oluşturmuştur. Aslında bir ulusun değil ama bir coğrafyanın adı olan Armenia/Armenien'in sınırları kesin olarak bilinmemektedir. Ermeni adına ilk defa M.Ö. 6. yüzyıla

tarihlenen Pers Kralı Darius'un kitabelerinde rastlanır. Ve asıl ilginç olan nokta sudur ki, Ermeniler kendilerine hiçbir zaman "Ermeni" dememişler, bilâkis kendilerini "Haiklar" olarak adlandırmışlardır. Ermeni adı, Ermeniler tarafından sonradan benimsenmiş olup, bu isim aslında coğrafi bir bölgeye işaret etmektedir. Bu bölge, Doğu Anadolu Bölgesi'dir. Çünkü M.Ö. III. binyıla ait Akkad çivi yazılı belgelerinde de Doğu Anadolu Bölgesi'ne "Armanu" ya da "Armenia" denilmekteydi. Demek oluyor ki, Ermenilerin bu bölgeye gelmesinden yaklaşık 1600 yıl önce de Doğu Anadolu Bölgesi "Armenia" adıyla anılıyordu. İşte Pers Kralı Darius, hâkimiyeti altında bulunan ve muhtemelen batıdan göçmen olarak gelen bu yabancılara "Armenia Bölgesi'nde oturanlar" anlamına "Ermeniler" ismini vermişti(Memiş, 2005, s. 1-11). Adı geçen bölgede bir Ermenistan devleti de hiçbir zaman var olmamıştır. Ancak Heinrich Kiepert'in Berlin'de basılmış olan "Grosser Handatlas, Asia Citerior, Orbus Terrarum Antiquae Notus, Imperium Romanum" adlı hem antik dönem hem de sonraki dönemleri gösterdiği büyük atlas ve haritalarında her ne kadar sınırlar örtüşmese hatta çelişiyor olsa bile Ermenistan çizilmiştir (Harita 2, 3, 4, 5). 16 Kasım 1890 yılında, Berlin'de yayınlanan "Neu Deutsch Allgemeine Zeitung" gazetesinde "Ermeni Meselesi" başlığı altında yayınlanan bir makalede, "...Binâenaleyh Ermenistan isminin tarihçe hiçbir ehemmiyeti olmadığı gibi, coğrafya nazarında bu isim o kadar vâsîdir ki, Ermenistan'ın hududunu tayin etmek için Mösyo Kiepert bile çok müşkülât çekecektir..."denilmekte ve Kiepert'in bu çabasıyla da adeta dalga geçilmektedir(Kemaloğlu, 2001, s. 21).

Harita 2: Asia Citerior. (Kaynak: [www. history-of-macedonia.com](http://www.history-of-macedonia.com)).

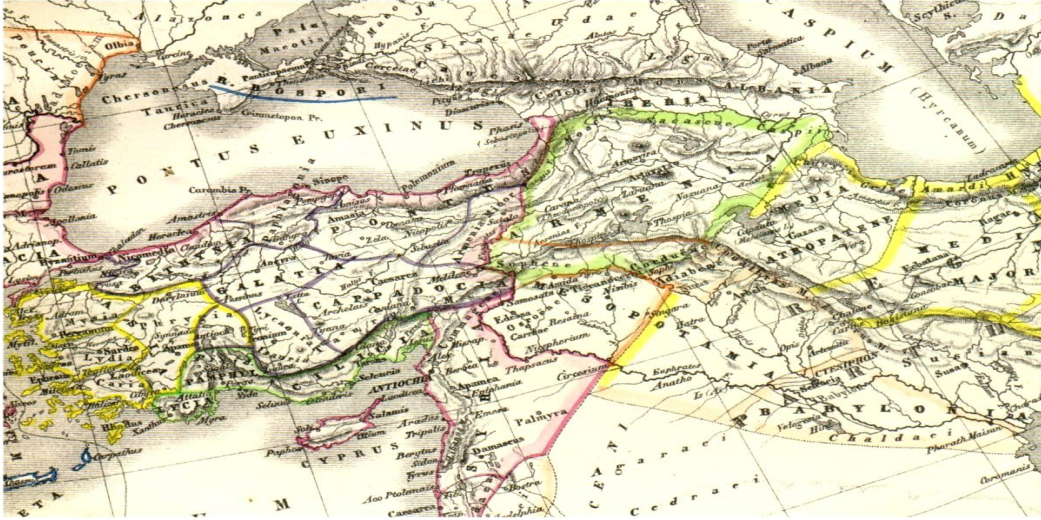
Murat Tanrikulu
Johann Samuel Heinrich Kiepert'in Osmanlı Haritalarının Bir Değerlendirmesi
Johann Samuel Heinrich Kiepert's an Assessment of the Ottoman Maps

Harita 3: Orbis Terrarum Antiquis Notus'ta Anadolu'nun doğusu ve Armenia adı verilen bölge. (Kaynak: <http://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiepert>)

Harita 4: 1872 Tarihli Handatlas'ta Anadolu'nun doğusu ve Armenian adı verilen bölge. (Kaynak: <http://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiepert>)

Harita 5: 1872 Tarihli Atlas Antiquus'ta Anadolu'nun doğusu ve Armenian adı verilen bölge.
(Kaynak: <http://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiepert>)

Harita 6: 1872 Tarihli Atlas Antiquus'ta Anadolu'nun doğusu ve Armenian adı verilen bölge. (Kaynak: <http://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiepert>)

Harita 7: 1903 Tarihli İmperia Persarum- Macadenum'da Anadolu'nun doğusu ve Armenia. (Kaynak: <http://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiepert>)

Her şeye rağmen haritalar çizilmiş ve çeşitli tarihlerde yayımlanmıştır. Sonuç ise Ermenilerin Batılı emperyalist güçlerin desteğiyle ayaklanmaları, tedhiş hareketlerine girişmeleri, Anadolu'nun özellikle doğusunda ve Azerbaycan'da Türklere karşı katliamlar yapmaları olmuştur. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasıyla Batı'nın Türkiye üzerindeki emelleri ve Ermenilerin Kiepert tarafından sınırları çizilen Ermenistan hayalleri gerçekleşmemiş ancak ertelenmiştir. Bununla birlikte adı geçen haritalar ve daha sonraki zamanlarda çizilen haritalar Batılı devletlerin bölgeye yönelik amaçlarının ve Ermeni tezlerinin tarihi vesikaları olarak günümüzde hala kullanılmaktadır. Bu tezleri sürekli gündemde tutan Ermenistan, hem Türkiye'ye hem de Azerbaycan'a her fırsatta gerek siyasi ve diplomatik gerekse terörizmi desteklemekten ve askeri saldırılar yapmaktan çekinmemektedir. Onlarca yıldır bir Azeri toprağı olan Karabağ'ı işgal altında tutmakta, Türkiye'den toprak talep etmektedir.

Tarafımızdan tespit edilen dikkate değer bir nokta daha vardır ki o da, Prusyalı/Alman olan Kiepert'in kendi ülkesinin etnik dağılım haritasını çizmesi ve haritalarının neredeyse tamamının-Almanca basılanlar olmakla birlikte- Fransızca basılmasıdır. XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyılın ilk yarısına kadar bu iki ülkenin- Almanya ve Fransa'nın-birbirlerinin adeta can düşmanı olduğu düşünülürse çalışmaların Fransızca basılması manidardır ve üzerinde durulması gereken bir başka noktadır. Bu anlamda Kiepert'in pozisyonu kendi ülkesinde de sorgulanmalıdır.

3. SONUÇ

Buraya kadar anlatılanlardan Kiepert'in çok iyi bir coğrafyacı ve kartograf olduğu görülmektedir ve çalışmalarından bazıları burada değerlendirilmiştir. Kiepert'in çizdiği haritalara tarih olmuş bir bilim insanının hezeyanları olarak bakılamayacağı -içinde bulunduğumuz durum ve Batı'nın hafızası düşünüldüğünde- ortadadır. Bu haritaları Kiepert'in bir bilim insanı tarafsızlığı ve değerlendirmesiyle çizmediği de açıktır. Ayrıca Türkleri çok sevdiğinden bu haritaları çizdiğini iddia etmek, burada tarafımızdan ortaya konan delilleri görmemek, durumun bir komplo teorisi olduğunu ileri sürmek XIX. ve XX. yüzyıl Osmanlı Tarihi ile Millî Mücadele Tarihi'ni bilmemek, en azından unutmuş olmak, Türk Devleti'nin içinde bulunduğu durumu yorumlayamamak ve ayrıca haritaların gücünü önemsememek anlamına gelir/gelecektir.

KAYNAKLAR

- Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü, DH. MKT, Dosya nu: 32, Fon adı: Dahiliye, Alt fon: Mektubi Kalemî, İstanbul.
- Baykara, T.(2013). Seyyahlar(Gezginler), Yeni Yerler Görmeye Meraklı İnsanlar mı? Devletlerinin Haber-Alma Görevlisi mi? Gözlemler Düşünceler, *Türk Yurdu*, S. 310, 32-44.
- Darkot, B.(1957). *Kartoğrafya Dersleri*. İstanbul.
- Karal, E. Z.(1997). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Kemaloğlu, M.(2001). *Kafkasya'ya Bakışımız ve Ermeniler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Kiepert, J. S. H.(1938). *Der Neue Brockhaus II*, Almanya.
- Kütükoğlu, M.(1974). *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri i (1580-1838)*, Ankara.
- Memiş, E.(2005). Ermenilerin Kökeni ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri. *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 1-11.
- Pickles, J.(2013). *Uzamların Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanrıkulu, M. (2013). *Haritaya Davet*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Uçar, D.(1989). Türkiye'nin Kartografik Gösteriminde Alman Etkisi, *HGK Dergisi*, 43-64.

WEB Kaynakları

- [www. history-of-macedonia.com](http://www.history-of-macedonia.com).(E.T.: 23.02.2014)
- <http://www.lib.uchicago.edu/e/maps/kiepert>. (E.T.: 23.02.2014)